

УДК 81'255.4'373:821.111(73)=161.2(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/102-17>

Артур ГУДМАНЯН,
orcid.org/0000-0002-4196-2279
доктор філологічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій
(Київ, Україна) a.gudmanian@duikt.edu.ua

Роман ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0001-5248-5677
аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) [khmelnytskyi.roman@lil.kpi.ua](mailto:khmelnyskyi.roman@lil.kpi.ua)

КОНСТРУАЛ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ: ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКИ, ЩО ВЕРБАЛІЗУЄ ЕМОЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ ЗДИВУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА «БОГ-ІМПЕРАТОР ДЮНИ»)

У статті розглядається застосування конструалу Рональда Лангакера для аналізу особливостей відтворення у художньому перекладі лексики, яка вербалізує емоційний концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE). Розвиток когнітивного перекладознавства уможливило розгляд перекладу не лише як добір мовних відповідників, як процес повторної концептуалізації змісту. Хоча когнітивні підходи часто застосовуються у перекладознавстві, використання конструалу для аналізу відтворення емоційних концептів, зокрема концепту SURPRISE, залишається недостатньо розробленим.

Метою статті є встановлення особливостей відтворення лексики, що вербалізує концепт SURPRISE, в українському перекладі роману Френка Герберта шляхом аналізу змін параметрів конструалу. Теоретичною базою дослідження слугують праці, що висвітлюють структуру емоційного концепту ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE), ознаки його ядра та периферії, лексичні засоби на позначення цієї емоції та її валентності, а також загальні положення теорії конструалу та принципи поєднання методів когнітивної лінгвістики й перекладознавства.

Матеріалом дослідження обрано англomовний текст роману та його українськомовний переклад.

У роботі використано описовий, порівняльно-перекладознавчий, контекстуальний та лінгвокогнітивний аналіз із застосуванням теорії конструалу Р. Лангакера

У статті проаналізовано використання чотирьох параметрів конструалу (*specificity, prominence, perspective, dynamism*) під час дослідження перекладу.

Виявлено, що перекладач зберігає концептуальний зміст емоції здивування, проте змінює спосіб її концептуалізації. Це проявляється у зміні специфікації опису, перенесенні фокусу уваги з внутрішнього стану герою на його зовнішні прояви чи причину виникнення емоції, а також у зміні перспективи чи динаміки розгортання подій. Такі трансформації не змінюють базового змісту концепту SURPRISE, однак впливають на спосіб його репрезентації та сприйняття читачем.

Згідно з результатами цього дослідження, художній переклад – це процес реконцептуалізації: відтворюється не лише зміст висловлювання, а й спосіб його концептуальної організації. Завдяки конструалу, можна побачити приховані когнітивні трансформації, що уможливило його застосування для дослідження інших емоційних концептів у художньому перекладі.

Ключові слова: емоційні концепти, здивування (SURPRISE), переклад, когнітивна лінгвістика, конструал, когнітивна граматики, концептуалізація, профілювання, перекладацькі трансформації, художній дискурс.

Artur GUDMANIAN,
 orcid.org/0000-0002-4196-2279
 Doctor of Philology, Professor,
 Vice Rector for Academic Affairs
 State University of Information and Communication Technologies
 (Kyiv, Ukraine) a.gudmanian@duikt.edu.ua

Roman KHMELNYTSKYI,
 orcid.org/0000-0001-5248-5677
 Postgraduate Student at the Department of Theory, Practice and Translation of English
 National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
 (Kyiv, Ukraine) khmelnytskyi.roman@lil.kpi.ua

CONSTRUAL IN TRANSLATION STUDIES: RENDERING VOCABULARY THAT VERBALIZES EMOTION CONCEPT SURPRISE IN FRANK HERBERT'S 'GOD EMPEROR OF DUNE'

The article considers the application of Ronald Langacker's construal theory to the analysis of rendering vocabulary that verbalizes the features of the emotion concept SURPRISE (ЗДИВУВАННЯ) in literary translation.

The development of Cognitive Translation Studies enables the examination of translation not only as the selection of linguistic equivalents, but as a process of content reconceptualization. Although cognitive approaches are often applied in Translation Studies, the application of construal to the analysis of emotion concepts rendering – particularly the concept SURPRISE – remains underdeveloped.

The purpose of the article SURPRISE / ЗДИВУВАННЯ is to determine how vocabulary verbalizing the emotion concept SURPRISE is rendered in the Ukrainian translation of Frank Herbert's novel God Emperor of Dune by analysing shifts in the aspects of construal.

Theoretical sources serve as the foundation of the research. These sources address the structure of the emotion concept (including features of its core and periphery), examples of vocabulary used to denote this emotion and its valence, general principles of construal, and the integration of methods from Cognitive Linguistics and Translation Studies. The research material comprises the original English text of the novel and its Ukrainian translation.

The paper employs descriptive, comparative-translation, contextual, and linguocognitive analyses grounded in R. Langacker's construal theory.

The application of the four construal aspects (specificity, prominence, perspective, and dynamicity) in translation analysis is examined in this article.

It was found that while the translator preserves the overall conceptual content of the emotion SURPRISE, the mode of its conceptualization is altered. This is manifested in changes to the specificity of descriptions, a shift of focus from the character's internal emotional state to its external manifestations or underlying causes, as well as shifts in perspective and the dynamic unfolding of events. Such transformations do not alter the core meaning of the concept SURPRISE; however, they significantly influence how it is represented and perceived by the reader.

According to the results of the study, literary translation constitutes a process of reconceptualization that reproduces not only the semantic meaning of an utterance, but also its cognitive organisation. Construal allows for the identification of subtle cognitive transformations, demonstrating its viability for studying other emotion concepts in literary translation.

Key words: emotion concepts, surprise (SURPRISE), translation, cognitive linguistics, construal, Cognitive Grammar, conceptualization, profiling, translation transformations, literary discourse.

Постановка проблеми. Відтворення лексики, що вербалізує емоційні концепти, передбачає не лише добір лексичних відповідників, а також збереження того способу концептуалізації емоційної ситуації. З огляду на це емоційні концепти належать до найскладніших об'єктів перекладу. Емоційний концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE) є найскладнішим для відтворення, оскільки він характеризується розгалуженою структурою, неоднозначною валентністю та значним репертуаром лексичних одиниць для його вербалізації. Традиційне перекладознавство здебільшого зосереджується на лексичній еквівалентності, тоді як когні-

тивні зсуви що відбуваються під час перекладу, все ще залишаються недостатньо висвітленими.

Теорію конструалу розроблено в межах когнітивної лінгвістики; саме вона дає змогу розглядати переклад як процес повторної концептуалізації (реконцептуалізації) і простежувати зміни параметрів конструалу під час відтворення відповідної лексики.

З огляду на це актуальним є аналіз особливостей відтворення лексики, що вербалізує концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE); крізь призму операцій конструалу.

Аналіз досліджень. Під час перекладу лексики на позначення емоційних концептів перекладач

може зіткнутися з низкою складнощів, адже його завданням є збереження не лише лексичної еквівалентності, а й способу концептуалізації емоційної ситуації. У когнітивній лінгвістиці (Langacker, Verhagen, Croft and Cruse) значення розглядається як процес конструювання, що охоплює такі виміри, як специфічність, профілювання, перспективу та динамічність. У когнітивному перекладознавстві (Tabakowska, Rojo and Ibarretxe-Antuñano, Halverson) переклад тлумачать як повторну концептуалізацію між різними мовними системами. Дослідження ж емоційних концептів (Wierzbicka, Kövecses) вказують, що вони мають прототипну структуру, їхня інтерпретація тісно пов'язана з культурою, а отже, вони не завжди є міжмовними еквівалентними. Емоційний концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE) вирізняється неоднозначною валентністю, широким спектром вербалізації та залежністю від контексту. З позиції теорії конструалу значення визначається не лише змістом, але й способом відтворення, тому переклад часто постає як зміна способів відтворення однієї й тієї ж ситуації.

Мета статті. Метою дослідження є з'ясування особливостей відтворення лексики, що вербалізує емоційний концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE), в англомовному оригіналі Френка Герберта *'God Emperor of Dune'* та українськомовному перекладі «БОГ-ІМПЕРАТОР ДЮНИ» (перекладачка – Наталія Михаловська). Дослідження здійснено крізь призму теорії конструалу для визначення основних когнітивних трансформацій, що виникають у процесі перекладу, та й виявляє їхнього впливу на збереження концептуалізації емоції здивування.

Виклад основного матеріалу. Емоційні концепти – це не лише засіб вираження психічного стану людини чи персонажа, а й складні когнітивні структури, що поєднують мовний, культурний та концептуальний виміри. Особливу складність становить переклад емоцій із неоднозначною валентністю, до яких належить концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE). Його вербалізація суттєво залежить як від контексту, так і від індивідуальної інтерпретації мовця. Відтворення емоційної лексики є не просто механічним добром словникових відповідників, а й процесом реконцептуалізації емоційного досвіду, із застосуванням операції конструалу як специфічність, профілювання, перспективу та динамічність. Саме тому комплексний аналіз мовних засобів та способів передачі змісту для відтворення лексики, яка вербалізує емоційний концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE) у художньому перекладі, є вкрай необхідним.

Як зазначає А. Вежицька (1999: 28), мовознавство робить вагомий внесок у міждисциплінарне

дослідження емоцій, аналізуючи й описуючі дані з різних мов світу. Втім, ключова роль мовознавства полягає в тому, щоб підкреслити: вивчення «емоцій як таких» без урахування мови – це «пастка» для вчених, адже саме мова опосередковує доступ до емоційного досвіду і не може бути вилучена з аналізу.

Концепти, зокрема емоційні, мають прототипну структуру – категорію з центральними та периферійними елементами. Зміни значень залежать від різних способів концептуалізації ситуації, вибору фігури й тла чи висування окремих характеристик на передній план. Мовні засоби, як-от означення, прислівникові модифікатори, незвичний порядок слів або опис реакції на емоцію, здатні передавати таку смислову виразність (Lewandowska-Tomaszczyk, Wilson, 2010: 323).

Відповідно до досліджень З. Кевечеша (2015: 276–277), базова схема «причина → емоція → наслідок» є релевантною для опису емоційного концепту SURPRISE (ЗДИВУВАННЯ). Певна подія чи ситуація викликає емоційну реакцію, що зумовлює подальші наслідки в поведінці чи психіці, чим емоція здивування подібна до інших емоцій. Основою значення слова *surprise* є саме емоційний стан здивування, тоді як значення; на зразок «причина здивування» (*surprise attack*) чи «результат здивування» (*surprised look*) виникають метонімічно як похідні від нього. Концептуальна структура здивування включає в себе причину емоції, власне емоцію та її ефекти. Це робить її подібною до структури інших прототипових емоційних концептів.

Словникові дефініції дають змогу побачити як наукові, так і повсякденні уявлення про емоцію. Водночас, для повнішого дослідження необхідний контекстуальний аналіз, який уточнює семантичні характеристики та розкриває особливості лексичної сполучуваності та емотивних функцій мовних одиниць. Репрезентаційним ядром концепту SURPRISE є лексема *surprise*, тоді як до периферійних засобів належать вигук, похідні емотиви, лексеми та фразеологізми, які застосовуються для опису емоції здивування (Зайцева, 2015: 69).

До лексики на позначення емоції здивування належать іменники *surprise, amazement, bewilderment, astonishment, wonder, abruptness, amazement, astonishment, attack, awe, bewilderment, consternation, curiosity, disappointment, disillusion, eye-opener, fortune, incredulity, jolt, kick, marvel, miracle, miscalculation*; похідні від них дієслова *to gape, to surprise, to astonish, to astound, to amaze, to flabbergast*; прикметники *surprised, amazed, wide-eyed astonishment*, а також окличні конструкції

Interestingly Enough!, Horrors!, Strangely!, Fancy!, Imagine (Шидловська, 2015: 3).

Експериментальні дослідження Р. Магваєра та ін. (2011: 33–34) свідчать, що здивування є не лише реакцією на порушення очікувань, а також й механізмом осмислення нової інформації: замість постійного прогнозування люди концентруються на неочікуваних подіях, що дає змогу коригувати уявлення про навколишній світ. Отже, здивування – це не тільки зіставлення очікуваного та реального, але й процес інтеграції нової інформації.

Наукові дискусії точаться навколо валентності здивування, адже спочатку воно пов'язане з неприємною невизначеністю, а далі його оцінка залежить від характеру результату події. Після осмислення ситуації, здивування може супроводжуватися як позитивними (радість), так і негативними емоціями (розчарування). Окрім того, амбівалентність цієї емоції зумовлена підвищеним рівнем збудження, перериванням поточної думки та приверненням уваги до несподіваної події (Noordewier, Gocłowska, 2024: 1031).

Відсутність чіткої валентності не свідчить про нейтральність здивування: доцільніше визначати його як амбівалентне, оскільки воно може набувати додатного або від'ємного значення залежно від контексту. Згідно з дослідженнями М. Нета та М. Джастін Кін (2023), вираз здивування містить валентні сигнали, які можна розпізнати за допомогою машинного аналізу, а їх інтерпретація залежить від контексту, культури та індивідуальних особливостей сприйняття.

У когнітивній семантиці значення розуміється як концептуалізація, пов'язана з мовними виразами; воно формується не лише описуваною ситуацією, а й фоновими знаннями та контекстом. Цей підхід заперечує ізолюваність значення та підкреслює його втіленість у ментально-мозковій діяльності й соціальній взаємодії. Концептуалізація спирається на мовні дані й може бути емпірично перевіреною, тому вона є предметом наукового аналізу. Значення вислову передбачає певний конструал – вибір одного зі способів осмислення ситуації. Важливу роль відіграють і такі когнітивні процеси, як метафоризація та апеляція до віртуальних об'єктів: людське мислення формує складну концептуальну реальність, що виходить за межі фізичного світу (Langacker, 2008: 4).

Значення загалом складається з концептуального змісту та способу його конструювання. Згідно з Р. Лангакером (2008: 43), конструал – це здатність осмислювати й описувати одну й ту саму ситуацію різними способами. Наприклад, ситуацію зі склянкою, заповненою рідиною наполовину,

можна вербалізувати як «склянка з водою», «вода в склянці», «склянка напівповна» або «склянка напівпорожня». В усіх випадках описується одна подія, однак змінюється фокус виділення головного об'єкта.

Подібне пояснення пропонує А. Ферхаген (2007: 48–49), зокрема, конструал – це спосіб, у якому одна й та сама ситуація може бути осмислена й представлена по-різному: використання мовних засобів завжди передбачає вибір певної інтерпретації (наприклад, зорі можна описати як *сузір'я*, *скупчення зірок* або *точки світла на небі*). Відмінність полягає в тому, які саме знання активуються та що є пріоритетним – окремі елементи чи цілісна структура. Отже, мови систематично надають засоби для різних типів конструювання одного й того ж об'єкта, залежно від контексту та концептуальної організації.

Е. Табаковська (1993: 20) зазначає, що когнітивна лінгвістика пропонує гнучку основу для дослідження перекладу, відкидаючи редукаціонізм та жорсткі правила. Перекладацька еквівалентність переосмислюється, а для її оцінювання застосовується більш системний інструментарій, що збагачує поетику перекладу. Хоча когнітивна лінгвістика не пропонує окремої теорії перекладу, вона робить внесок у поетику перекладу, надаючи ефективний інструментарій для опису, порівняння й аналізу функціонування різних мов. Її теоретичне підґрунтя сприяє не лише новим науковим відкриттям, а й систематизації та поясненню вже ustalених теоретичних положень.

Результатом міждисциплінарного підходу стає переосмислення перекладу, ролі перекладача та значущості окремих етапів перекладацького процесу.

В межах лінгвокогнітивної парадигми переклад розглядається як когнітивна діяльність, що полягає в непрямому переході між концептуальними системами різних мов і передбачає активацію, відбір та інтерпретацію знань через когнітивні механізми перекладача (Rojo, A., Ibarretxe-Antuñano, 2013: 13).

Міжмовну відповідність емоцій не можна визначити через відповідність зіставлення окремих емоційних понять. Натомість доцільно порівнювати групи споріднених емоцій, які в різних мовах можуть мати різні характеристики та структуру. Однослівні перекладні відповідники слід розглядати радше як еквіваленти на рівні прагматики (чи контексту), а не як повне відтворення когнітивного чи концептуального змісту (Lewandowska-Tomaszczyk, Wilson, 2010: 347).

Особливості перекладу складних емоцій висвітлено й у праці К. Мізіна (2021: 342–343).

Науковець наголошує, що під час перекладу складних емоцій важливо підібрати лексичні еквіваленти, які формують у носіїв цільової мови максимально адекватне уявлення про відповідний емоційний стан, а, за потреби – доповнити їх культурною інформацією. Перекладач має визначити домінуючу емоцію, спираючись на словники, довідники та наукові джерела, враховуючи, що базові емоційні переживання є універсальними, хоча їх мовне позначення може відрізнятися в різних культурах. Оскільки словникові значення не повністю розкривають зміст емоційного концепту, їх слід доповнювати аналізом контекстів уживання, зокрема за допомогою ресурсів корпусної лінгвістики та конкордансів.

Розрізнення профілю, фрейму та домену у когнітивній семантиці пояснює, чому перекладні відповідники між мовами часто є лише частково еквівалентними. Хоча слова в різних мовах можуть висувати на перший план один і той самий концепт, вони часто відрізняються фовою інформацією (фреймом), яка визначає його інтерпретацію. Наприклад, англійське *lukewarm* і японське *nurui* обидва позначають «теплий/кімнатної температури», але відрізняються тим, до яких типів рідин вони застосовуються. Подібно, французькі *rivière* і *fleuve* та англійське *river* мають схожий профіль, але різні фреймові уточнення (зокрема щодо впадання у море). Так само німецькі *essen* і *fressen* розрізняють людське й тваринне споживання їжі, що безпосередньо впливає на конструал дії. Отже, переклад ускладнюється не лише різницею в значеннях, а й розбіжностями на рівні концептуальних структур (Croft, Cruse, 2004: 19–20).

Описані у Croft і Cruse (2004) операції конструалу відображають загальні когнітивні процеси, які лежать в основі мовлення. Вони не залежать від конкретної мови, і саме тому можуть слугувати пояснювальним рівнем для аналізу перекладацьких трансформацій.

Важливо, що ці операції можуть поєднуватися, повторюватися та накладатися одна на одну, формуючи складні структури ментального моделювання. Власне процес перекладу також є різновидом конструювання значення – «фреймуванням», що полягає у втіленні думки в конкретну мовну форму, як і в інших видів мовної комунікації (Halverson, Sandra, 2007: 115).

Проблематика застосування теорії конструалу в перекладознавстві знайшла відображення у праці У. Тацакович (2020: 145). Категорії операцій конструалу відображають етапи формування ментального образу ситуації: від відбору та організації концептуальних структур до розподілу уваги,

ступеня деталізації, а також вибору перспективи й способу сприйняття. Такий підхід у перекладознавстві дозволяє зосередитися на спільній концептуальній матриці вихідного тексту, аналізуючи водночас специфіку її мовного втілення в мові перекладу.

Аналіз перекладацьких рішень на когнітивному рівні допомагає відстежувати типові та приховані текстові помилки, адже за кожною мовною формою стоять базові концептуальні моделі. Оскільки мови суттєво різняться між собою, зберегти первинну концептуальну модель автора буває складно. Ба більше, іноді перекладачі свідомо чи несвідомо змінюють її навіть тоді, коли в мові перекладу є точні відповідники.

Через це виникає потреба дослідити, як саме трансформується ментальна образність тексту, зокрема через зміну профілювання, перспективи, рівня суб'єктивності, силової динаміки чи концептуальних метафор.

З погляду когнітивної лінгвістики, переклад є не просто добром мовних еквівалентів, а повноцінною смисловою адаптацією (повторною концептуалізацією). Як зазначав Р. Лангакер (2008, 2016), значення будь-якого вислову визначається не лише самим змістом, а й ракурсом його подачі. Тобто, конструал як спосіб структурування ситуації автором, ґрунтується на виборі точки зору, фокусуванні уваги, ступені деталізації та профілюванні.

Відповідно, під час перекладу вкрай важливо відстежити, чи зберігся цей авторський ракурс, чи він зазнав певних модифікацій. Саме тому дослідження лексики, яка вербалізує емоційний концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE), доцільно здійснювати крізь призму механізмів конструалу. Такий аналіз унаочнює, чи залишається незмінним оригінальне бачення емоційного стану, чи перекладач зміщує фокус уваги, змінює точку спостереження або рівень конкретизації. Для цього дослідження обрано чотири параметри конструалу: *specificity* (специфічність), *prominence* (профілювання / виділеність), *perspective* (перспектива) та *dynamicity* (динамічність).

Параметр *specificity* належить до параметру ширшої категорії *selection*, однак для аналізу було обрано саме його. В концепції Р. Лангакера (2016: 1–2) специфічність розглядається як один із аспектів *selection* поряд із *score*. Для аналізу художнього тексту найбільш доречним є саме ступінь деталізації ситуації, в якій описані певні емоції – від узагальненого позначення емоції до максимально конкретизованого опису із зазначенням причин, реакцій та оцінних характеристик.

Оскільки аспект *scope* (обсяг концептуального змісту) не є центральним для поставленої мети, тому параметр *selection* окремо не виділяється.

Параметр *imagination* також виключено, оскільки він стосується передусім конструювання ментальних просторів, гіпотетичних сценаріїв, модальності, метафори та концептуального блендингу, тобто працює на ширшому когнітивному рівні й значно складніше операціоналізується в систематичному текстовому аналізі.

Натомість параметри *specificity*, *prominence*, *perspective* та *dynamicity* мають чіткі мовні індикатори й безпосередньо відображають способи репрезентації однієї й тієї самої емоційної ситуації в художньому дискурсі, що робить їх найбільш придатними для дослідження вербалізації концепту ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE).

За цими параметрами буде проаналізовано:

- *specificity* – рівень деталізації опису здивування;
- *prominence* – виділення у фокусі уваги окремих компонентів емоційної ситуації (персонаж, причина, реакція, оцінка);
- *perspective* – точку зору, з якої подано переживання емоцій;
- *dynamicity* – розгортання емоцій в часі (як процес, зміна стану або послідовність ментальних реакцій).

Найбільш промовистими є випадки, коли в українському перекладі роману Френка Герберта «Бог-Імператор Дюни» (*God Emperor of Dune*) акцент переноситься із внутрішнього стану героя на зовнішню подію або із самої емоції – на її фізичний прояв. На матеріалі роману та його української версії проаналізуємо, як саме трансформація мовної форми відображає приховані когнітивні операції перекладача:

Nayla gasped. There were other small signs of surprise around the room, a frown, an indrawn breath. (Herbert, 2021).

Нейла зітхнула. Кімнатою пробігла хвиля легкого здивування. Хтось насупився, декому перехопило подих. (Герберт, 2020).

В оригінальному фрагменті увага зосереджується на окремих невербальних індикаторах емоції: зітханні, насуплених бровах, затримці подиху. В перекладеному ж фрагменті змінюється рівень специфікації (*specificity*), а саме спочатку вжито узагальнену номінацію – «*кімнатою пробігла хвиля легкого здивування*», і лише потім перелічено окремі реакції персонажів.

Отже, переклад здійснює перехід від деталізованого опису окремих ознак до узагальненого позначення емоційного стану, що свідчить про зміну параметра *specificity*.

“Rebellious, Lord? You?” Moneo was genuinely surprised. (Herbert, 2021).

«– Бунтівників, Владико? Ви? – Це справді виявилось для Монео несподіванкою.» (Герберт, 2020).

В оригіналі профілюється (виходить на передній план, тобто реалізує параметр *prominence*) внутрішній емоційний стан персонажа (*Moneo was genuinely surprised*). Лексема *surprised* позначає психологічний стан, фокусуючи уваги на переживаннях Монео. Під час перекладу профіль змінюється: замість характеристики персонажа профілюється сама подія (*це виявилось несподіванкою*).

Таким чином, увага переноситься з носія емоції на причину її виникнення, а сцена переконструюється: замість внутрішнього психічного стану в перекладі показано оцінку ситуації.

З погляду теорії конструалу це є зміною відбувся зсув профілю (*profile shift*) без зміни концептуального змісту.

Without showing any surprise about it, Moneo tells me that Siona was part of a rebellion against you. (Herbert, 2021).

Монео як про найзвичайнішу річ розповідає мені, що Сіона – співучасниця бунту проти тебе. (Герберт, 2020).

В цьому прикладі спостерігається найзначніша реконцептуалізація.

В англійському тексті емоційний концепт SURPRISE названо експліцитно (*without showing any surprise*). Натомість в українському перекладі лексеми; позначення здивування немає – її функцію перебирає опис поведінки («*як про найзвичайнішу річ*»). У цьому випадку емоція стає імпліцитною, а її зміст зчитується з прагматичного контексту висловлення.

З позиції конструалу відбуваються такі зміни: профілюється не емоція, а спосіб мовлення; увага переноситься з внутрішнього переживання на зовнішньоповедінковий вияв; змінюється ступінь експліцитності концепту.

What are they doing? Moneo wondered. (Herbert, 2021).

«Що вони роблять?» – здивувався Монео. (Герберт, 2020).

В англомовній версії читачеві відкривається внутрішня перспектива персонажа: *What are they doing?* є його внутрішньою мовою, а дієслово *wondered* позначає процес роздумів.

Увагу зосереджено на мовленнєвому акті, завдяки чому ситуація сприймається з позиції самого Монео. В перекладі ж замість осмислення ситуації персонажем вжито пряму номінацію емоційного стану – «*здивувався*». Відповідно, замість

внутрішніх міркувань читач отримує зовнішню характеристику емоції персонажа. В перекладі змінено спосіб концептуалізації: фокус зміщується з процесу мислення на констатацію стану. Такі переходи між внутрішньою та зовнішньою точками сприйняття свідчать про модифікацію параметра *perspective*.

Surprised, Moneo actually focused on her for the first time since she had entered. (Herbert, 2021).

Монео здивовано придивився до неї, уперше, відколи вона ввійшла. (Герберт, 2020).

Дієприкметник *surprised* позначає попередній психічний стан, який мотивує таку дію. У перекладі внаслідок граматичної трансформації; вжито прислівник *здивовано*, який характеризує спосіб виконання цієї дії.

Отже, профілювання відбувається по-різному: в оригіналі профілюється емоційний стан, а в перекладі – характер перебігу дії. Концептуальний зміст залишається майже незмінним, проте спосіб його мовної репрезентації змінюється. В оригіналі здивування виступає початковим станом, що зумовлює наступну дію персонажа. Трансформацій з *surprised* на *здивовано* змінює часове розгортання емоції: замість послідовності «емоція → дія» переклад подає емоцію як супровід дії.

Така зміна модифікує параметр *dynamicity*, оскільки змінюється спосіб репрезентації розвитку емоційного процесу. Лексика, що вербалізує концепт ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE) в українському перекладі роману Френка Герберта «Бог-Імператор Дюни» (*God Emperor of Dune*), у проаналізованих прикладах зберігає свій концептуальний зміст. Проте спосіб репрезентації зазнає систематичних змін, які стосуються рівня специфікації опису, профілювання, змін перспективи чи модифікації динаміки розвитку емоцій.

З цього випливає що переклад – це не автоматичний добір словникових відповідників, а й процес повторної концептуалізації. Під час перекладу перекладач адаптує спосіб репрезентації емоційного досвіду з урахуванням норм й засобів цільової мови, зберігаючи при цьому загальний зміст емоційного концепту.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що конструал є ефективним інструментом для дослідження перекладу лексики, яка вербалізує емоційний концепт SURPRISE. Цей підхід дає змогу виявити трансформації не лише на-лексичному, але й на когнітивному рівні.

Аналіз роману Ф. Герберта «*God Emperor of Dune*» та його українськомовного перекладу Н. Михаловської, показав що перекладачка переважно зберігає базовий концептуальний зміст емоції здивування, але через зміну окремих параметрів конструалу може модифікувати спосіб її концептуалізації.

У проаналізованому матеріалі виявлено зміни, що стосуються параметра профілювання (*prominence*), за яких увага переноситься з внутрішнього переживання персонажа на подію, яка його викликала, або на зовнішні поведінкові прояви. Трансформації в перекладі стосувалися й рівня специфікації опису емоції (*specificity*), де деталізований опис окремих проявів замінювався узагальненим позначенням емоційного стану.

Іншими двома параметрами, що зазнають змін, є перспектива (*perspective*) – коли внутрішнє осмислення ситуації подається як характеристика емоційного стану, та динаміка (*dynamicity*), коли емоція з причини подальших дій перетворюється на якісну характеристику способу їх виконання.

Подібні трансформації не спотворюють загального змісту концепту ЗДИВУВАННЯ (SURPRISE), але модифікують спосіб його репрезентації та подальшого сприйняття читачем.

Отже, отримані результати підтверджують положення когнітивної лінгвістики про те, що художній переклад є не просто повтором еквівалентів, а й процесом повторної концептуалізації; та реконструкції способу представлення ситуації відповідно до норм і ресурсів цільової мови.

Категоріальний апарат конструалу уможливило виявлення прихованих когнітивних трансформацій, які залишаються поза увагою за традиційного лексико-семантичного аналізу. Це відкриває перспективи для подальшого вивчення інших емоційних концептів і поглиблення міждисциплінарної інтеграції когнітивної лінгвістики та перекладознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герберт Ф. Бог-Імператор Дюни. Книга 4 / пер. з англ. Н. Михаловської. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 512 с.
2. Зайцева М. О. Актуалізація концепту здивування (на прикладі творів С. Моєма). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Сучасні тенденції розвитку мов. 2015. № 9. Вип. 12. С. 63–72.
3. Мізін К. Уникнення перекладацьких помилок при відтворенні англійською мовою назв «чужих» емоцій: корпусно-базована методика. Лінгвістичні студії. 2021. № 41. С. 341–352. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.34>
4. Тацакович У. Т. Лінгвокогнітивні інструменти дослідження перекладу: операції конструалу. Південний архів (філологічні науки). 2020. № 82. С. 141–146. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-24>

5. Шидловська В. О. Особливості реалізації емоції здивування в англійській мові. Наукові записки Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2015. № 2 (80). С. 1–5.
6. Croft W., Cruse D. A. *Cognitive linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
7. Halverson S. A Cognitive Linguistic Approach to Translation Shifts. *Belgian Journal of Linguistics*. 2007. Vol. 21. P. 105–121.
8. Herbert F. *God Emperor of Dune: The Fourth Dune Novel*. London : Gollancz, 2021. 432 p.
9. Kövecses Z. Surprise as a conceptual category. *Review of Cognitive Linguistics*. 2015. Vol. 13, No. 2. P. 270–290. DOI: <https://doi.org/10.1075/rcl.13.2.01kov>
10. Langacker R. W. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 584 p.
11. Langacker R. W. *Linguistic Construal and Conceptual Analysis : lecture materials*. San Diego : University of California, San Diego, 2016. 14 p.
12. Lewandowska-Tomaszczyk B., Wilson P. A. A Contrastive Perspective on Emotions: Surprise. *Review of Cognitive Linguistics*. 2010. Vol. 8, No. 2. P. 321–350. DOI: <https://doi.org/10.1075/rcl.8.2.04lew>
13. Maguire R., Maguire P., Keane M. T. Making Sense of Surprise: An Investigation of the Factors Influencing Surprise Judgments. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. 2011. Vol. 37, No. 1. P. 176–186. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0021609>
14. Neta M., Kim M. J. Surprise as an Emotion: A Response to Ortony. *Perspectives on Psychological Science*. 2023. Vol. 18, No. 4. P. 854–862. DOI: <https://doi.org/10.1177/17456916221132789>
15. Noordewier M. K., Gocłowska M. A. Shared and Unique Features of Epistemic Emotions: Awe, Surprise, Curiosity, Interest, Confusion, and Boredom. *Emotion Review*. 2024. P. 1029–1048. DOI: <https://doi.org/10.1037/emo0001314>
16. Rojo A., Ibarretxe-Antuñano I. *Cognitive Linguistics and Translation Studies: Past, Present and Future*. Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Application / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin ; Boston, 2013. P. 3–31.
17. Tabakowska E. *Cognitive Linguistics and Poetics of Translation*. Tübingen : Gunter Narr, 1993. 146 p.
18. Verhagen A. Construal and Perspectivisation. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford : Oxford University Press, 2007. P. 48–81.
19. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 349 p.

REFERENCES

1. Herbert F. (2020) *Boh-Imperator Diuny*. Knyha 4 [God Emperor of Dune. Book 4]. Transl. from Engl. by N. Mykhalovska. Kharkiv: Knyzhkovyi klub "Klub Simeinoho Dozvillia". 512. [in Ukrainian].
2. Zaitseva M. O. (2015) Aktualizatsiia kontseptu zdyyvuvannia (na prykladi tvoriv S. Moema) [Actualization of the concept of surprise (based on the works of S. Maugham)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii: Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 9 (12), 63–72. [in Ukrainian].
3. Mizin K. (2021) Unykennia perekladatskykh pomylok pry viddvorenni anhliiskoiu movoiu nazv "chuzhykh" emotsii: korpusnobazovana mekhanika [Avoiding translation errors when rendering the names of "other" emotions in English: a corpus-based method]. *Linhvistychni studii*, 41, 341–352. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.34> [in Ukrainian].
4. Tatsakovych U. T. (2020) Linhvokohnityvni instrumenty doslidzhennia perekladu: operatsii konstrualu [Linguo-cognitive tools for translation research: operations of construal]. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)*, 82, 141–146. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-24> [in Ukrainian].
5. Shydlovska V. O. (2015) Osoblyvosti realizatsii emotsii zdyyvuvannia v anhliiskii movi [Peculiarities of the realization of the emotion of surprise in the English language]. *Naukovi zapysky Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 2 (80), 1–5. [in Ukrainian].
6. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 356.
7. Halverson, S. (2007). A Cognitive Linguistic Approach to Translation Shifts. *Belgian Journal of Linguistics*, 21, 105–121.
8. Herbert, F. (2021). *God Emperor of Dune: The Fourth Dune Novel*. London: Gollancz. 432.
9. Kövecses, Z. (2015). Surprise as a conceptual category. *Review of Cognitive Linguistics*, 13(2), 270–290. DOI: <https://doi.org/10.1075/rcl.13.2.01kov>
10. Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 584.
11. Langacker, R. W. (2016). *Linguistic Construal and Conceptual Analysis: lecture materials*. San Diego: University of California, San Diego. 14.
12. Lewandowska-Tomaszczyk, B., & Wilson, P. A. (2010). A Contrastive Perspective on Emotions: Surprise. *Review of Cognitive Linguistics*, 8(2), 321–350. DOI: <https://doi.org/10.1075/rcl.8.2.04lew>
13. Maguire, R., Maguire, P., & Keane, M. T. (2011). Making Sense of Surprise: An Investigation of the Factors Influencing Surprise Judgments. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 37(1), 176–186. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0021609>
14. Neta, M., & Kim, M. J. (2023). Surprise as an Emotion: A Response to Ortony. *Perspectives on Psychological Science*, 18(4), 854–862. DOI: <https://doi.org/10.1177/17456916221132789>
15. Noordewier, M. K., & Gocłowska, M. A. (2024). Shared and Unique Features of Epistemic Emotions: Awe, Surprise, Curiosity, Interest, Confusion, and Boredom. *Emotion Review*. 1029–1048. DOI: <https://doi.org/10.1037/emo0001314>

16. Rojo, A., & Ibarretxe-Antuñano, I. (2013). Cognitive Linguistics and Translation Studies: Past, Present and Future. In A. Rojo & I. Ibarretxe-Antuñano (Eds.), Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Application Berlin; Boston: De Gruyter Mouton. 3–31. [in English]
17. Tabakowska, E. (1993). Cognitive Linguistics and Poetics of Translation. Tübingen: Gunter Narr. 146.
18. Verhagen, A. (2007). Construal and Perspectivisation. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (Eds.), The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics Oxford: Oxford University Press. 48–81.
19. Wierzbicka, A. (1999). Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: Cambridge University Press. 349.

Дата першого надходження статті до видання: 10.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

